

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Навчально-науковий інститут післядипломної освіти
Кафедра історії

ІСТОРІЯ БУЗЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА

АВТОРЕФЕРАТ

дипломної роботи

на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконав:

студент VI курсу групи 634 МЗ

Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Зелінський Ілля Володимирович

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент

Міронова Ірина Сергіївна

Миколаїв – 2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Військові формування відіграли помітну роль в історії Центральної та Південної України в останній чверті XVIII –XIX ст. Поселенці бузьких козацьких полків залишили помітний слід в історії Причорномор'я. Відомо, що в означений час на території сучасного Причорномор'я Побужжя були розташовані слободи Бузького козацького війська, що пізніше були переведені у станиці, а в XIX ст. змінені на стан військових поселень. Крім господарського освоєння краю, бузьке козацтво відзначилося в ході російсько-турецьких війн 1787–1791 рр. та 1806–1812 рр., французько-російської війни 1812 р. та закордонних походів 1813–1814 рр. Також реорганізовані уланські полки пройшли фронт Першої світової війни. Комплексний підхід удослідженні Бузького козацького війська дає змогу охопити безперервну 200-річну історію цієї військової формації.

Об'єктом дослідження є Бузьке козацьке військо.

Предметом дослідження є історія формування і становлення, основні закономірності та своєрідність розвитку Бузького козацького війська, його структура, відносини з козацькою старшиною та російською адміністрацією, становище козацтва як військової спільноти Причорномор'я в ході війн наприкінці XVIII – на початку XX ст.

Мета та завдання дослідження. Мета дипломної роботи полягає в історичній реконструкції процесу формування, становлення, еволюції, основних напрямків розвитку і діяльності Бузького козацького війська та його нащадків уланських полків. Відповідно до поставленої мети передбачається вирішення таких наукових завдань:

– з'ясувати стан наукової розробки проблеми, репрезентативність і достовірність джерельної бази дослідження;

– дослідити передумови виникнення Бузького козацького війська; – висвітлити участь бузьких козацьких полків у воєнних компаніях російсько-турецьких та французько-російської війн;

– визначити причини повстання бузьких козаків та дослідити їх перехідний стан в уланське військо;

– проаналізувати проблему формування уланських полків, як прямих нащадків Бузького козацького війська;

– розкрити становище уланських полків під час Першої світової війни та на початку Української революції.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1785–1918 рр. Нижня межа визначається періодом формування Бузького козацького війська, верхня – ліквідацією уланських полків.

Географічні межі дослідження охоплюють регіон Південної України, що у досліджуваний період входив до складу Російської імперії. У сучасному адміністративно-територіальному плані – це Миколаївська, Одеська, Херсонська, Дніпропетровська та Кіровоградська області.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, об'єктивності, всебічності пізнання, системності, розвитку та цілісності, які дають можливість повноцінно дослідити дану проблему та забезпечити вірогідність результатів дослідження.

У ході дослідження застосовувалися різноманітні методи: загальнонаукові (структурно-системний, аналіз, синтез, індукція, дедукція, метод зіставлення); конкретно-історичні (порівняльно-історичний, історико генетичний, історико-типологічний); спеціально-історичні (проблемно хронологічний, методи історіографії та джерелознавчого дослідження).

Застосування та поєднання зазначених принципів та методів дозволяє позбутися суб'єктивізму і якомога чіткіше висвітлити історичні події.

Використання такого комплексу надає методологічну основу для розв'язання наукових завдань і досягнення кінцевої мети дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у проведенні комплексного дослідження процесу формування, становлення й діяльності Бузького козацького війська та уланських полків наприкінці XVIII – на початку XX ст., визначається цілісним пошуковим підходом до теми, а також постановкою і вивченням конкретного кола раніше не розкритих питань, як то: особливості формування уланських полків, як прямих нащадків Бузького козацького війська, їх становище та участь у подіях Першої світової війни та на початку Української революції.

Практичне значення результатів дипломної роботи полягає у можливості використання її результатів та матеріалів при написанні узагальнюючих праць з історії України, спеціальних курсів з військової історії України, а також у процесі викладання відповідних дисциплін у вищій школі та під час історико-краєзнавчої роботи.

Апробація результатів дослідження. Результати дипломного дослідження пройшли апробацію на міжнародній науково-практичній конференції:

– Зелінський І. В. Воєнні компанії Бузьких козацьких полків // Міжнародна науково-практична конференція. «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні»: тези. Львів: Львівська фундація суспільних наук, 2021.

Структура дипломної роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Матеріал викладається за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів (десяти підрозділів) основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 141 сторінок, із них 130 сторінок основного тексту. Список джерел і літератури нараховує 101 бібліографічну позицію.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, географічні та хронологічні межі, розкрито наукову новизну та практичне значення дослідження, апробацію основних одержаних результатів.

У **першому розділі «Стан наукової розробки проблеми»** розкрито історіографію теми, її джерельну базу та методологію. Розділ включає в себе три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Історіографія проблеми»* визначено, що питання Бузького козацького війська не достатньо розкрито в науковій літературі. Історіографію проблеми можна розділити на три хронологічні етапи: імперський, радянський та сучасний. Кожний етап характерний своїй методології, ідеологічними поглядами та певним історичним періодом. Неупереджена переоцінка напрацьованого науковцями матеріалу розпочалася в Україні на початку 1990-х рр.

У *підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження»* розглянуто джерельну базу дослідження, яка складається з різноманітних за походженням, видами, ознаками і змістом документів та матеріалів, що дозволяють розкрити діяльність формування Бузького козацького війська, його адміністративний поділ, етнічну складову та встановити хронологічні рамки до ХХ ст. Серед основних груп виділено: неопубліковані джерела; опубліковані документи та матеріали; нарративні джерела; матеріали періодичних видань; довідкові видання.

У *підрозділі 1.3 «Методологія та методи дослідження»* показано, що складність і багатогранність теми передбачає реалізацію використання комплексу загальнонаукових (логічний, структурно-системний, стадіально-регіональний, аналіз, синтез, індукція, дедукція, метод зіставлення), конкретно-

історичних (порівняльно-історичний, історико-генетичний, історико-типологічний), спеціально-історичних (проблемно-хронологічний, синхроністичний, методи історіографії та джерелознавчого дослідження) та міждисциплінарних (математично-статистичний) методів. Різноманіття методів дослідження, використаних при написанні роботи, дало можливість автору повному поглянути на проблематику досліджуваної теми.

У другому розділі «Передумови виникнення Бузького козацького війська» досліджено причини його виникнення, стан, участь козацьких полків у російсько-турецькій війні 1787-1791 рр.

У підрозділі 2.1 «Участь бузьких козаків у російсько-турецькій війні 1787-1791 рр.» розглянуто хід бойових дій, у яких приймали участь Бузькі козацькі полки, встановлено хронологію формування полків, полкову атрибутику, командний склад, бойові операції та адміністративний поділ до часу переведення козацтва до стану державних селян.

У підрозділі 2.2 «Відновлення Бузького козацького війська в 1803р.» досліджено указ Олександра I про відновлення козацького стану для бужців. З'ясовано, що військо було відновлено на засадах Донського Війська, відомою станицею і адміністративним центром стало сучасне місто Вознесенськ. Досліджено адміністративний поділ, завдання Бузького козацького війська, на основі статистичних матеріалів встановлено етнічний склад війська.

У третьому розділі «Бузьке козацьке військо в період війн та закордонних походів 1806-1814 рр.» досліджено участь козаків у російсько-турецькій війні 1806-1812 рр., російсько-французькій війні 1812 р. та закордонних походах 1813-1814 рр. Досліджено розподіл полків, старшинський склад, взаємини між козаками та старшиною. Доведено факт відсиджування в тилу Кантакузіна, розпочате по ньому слідство, внаслідок якого він не приймав участі у війні проти Наполеона. З'ясовано відомості щодо

доведення майора до самогубства одним з урядників, а також інші зловживання повноваженнями російської старшини.

У підрозділі 3.1 «*Бузьке козацтво в російсько-турецькій війні 1806-1812 рр.*» досліджено стан, в якому перебувало Бузьке козацьке військо, поставлені перед ним задачі, стосунки козаків з прикомандированою до них старшиною та несіння бойової служби.

У підрозділі 3.2 «*Участь бузьких козаків у війні з Наполеоном та закордонних походах 1812-1814 рр.*» досліджено структуру та старшинський склад підрозділів Бузького козацтва, створення ополчення В. Скаржинського та хід військової компанії, зокрема участь підрозділу у «Битві народів» під Лейпцигом. Доведено факти участі Бузького козацтва в дипломатичних місіях за кордоном.

У підрозділі 3.3 «*Повстання Бузьких козаків 1817 р.*» висвітлено його причини, хід та наслідки.

У четвертому розділі «**Уланські полки, як прямі нащадки Бузького козацького війська**» досліджено адміністративний склад військових поселень Побужжя та устрій Уланських полків, які формувались з Бузького козацтва.

У підрозділі 4.1 «*Формування уланських полків*» висвітлено заснування Бузького, Вознесенського та Ольвіопольського уланських полків, укомплектованих з частин Бузького козацтва, досліджено їх адміністративну структуру. З'ясовано, що на початку ХХ ст. за цими полками були закріплені дати заснування. Так, Бузький уланський полк став нащадком Бузького козацтва 1803 р., Вознесенський та Ольвіопольський отримали у спадок історію Українського козацького полку 1812 р. Досліджено полкові знаки відмінності та бойовий шлях кожного з підрозділів.

У розділі 4.2 «*Уланські полки під час Першої світової війни та на початку Української революції (1914-1917 рр.)*» досліджено журнали бойових дій, які вели 9-й Бузький, 7-й Ольвіопольський та 8-й Вознесенський уланські полки.

З'ясовано, що після Жовтневої революції 1917 р. ці полки було українізовано, висвітлено їхній шлях та трансформацію в українській армії.

У **висновках** обґрунтовано теоретичні узагальнення й нові підходи до вирішення наукових проблем, які стосуються питань військових формувань на теренах сучасної України на прикладі Бузького козацького війська. Основні результати дослідження зводяться до таких положень:

1) Історіографія проблеми Бузького козацького війська пройшла кілька етапів у своєму розвитку, що відрізняються якісними та кількісними показниками. Критеріями періодизації історіографічного процесу стали зміни в методології, концепції та проблематики досліджень зі вказаної теми з урахуванням історико-хронологічного підходу.

Аналіз історичного доробку, присвяченого Бузькому козацькому війську від імперського до сучасного, показав, що дослідники основну увагу приділяли розгляді соціальних питань, земельних відносин або лише окремим військовим подіям. Проблеми комплексного охоплення від заснування козацького війська до його трансформації в стани уланів, які прослідковуються документально та участь у військових діях аж до періоду Українських визвольних змагань.

Джерельна база дослідження Бузького козацтва розпорошена, наявні джерела характеризуються великим різноманіттям і розрізненістю як змісту, так і форми. Основними комплексами документів є матеріали, які зберігаються в архівосховищах Одеси, Харкова, Краснодару та Москви.

Методологічний інструментарій дослідження базується на використанні загальнонаукових, спеціально-історичних, спеціально-джерелознавчих методах та принципах наукового пізнання. Спираючись на принцип історизму досліджено історію формування козацьких військ. Принципи об'єктивності та системності дозволили врахувати усі джерела, аналізувати їх, порівняти і на цій основі отримати виважені результати.

Використання загальнонаукових та спеціальних (історичних та джерелознавчих) методів допомогло уникнути методологічного анархізму, поєднавши використання нових архівних матеріалів з опублікованими раніше та використаними під час написання історичних досліджень.

2) Встановлено, що пращурами Бузького козацького війська був Нововербований полк козацького війська, ретельно досліджені джерела надали змогу відслідкувати дату заснування Бузького козацького полку 1785 р. та бойові дії, в яких з 1786 р. полк приймав участь.

Широка кількість архівних справ, актових документів, статистичних матеріалів та рапортів, доходимо висновку, що попри намагання істориків імперського та радянського епоху показати етнічний склад війська з татар, болгар та волохів, іноземний елемент завжди був у меншості, а іноді і винятком у складі. Основу війська з моменту його створення складали колишні запрожці та виходці з «польської України». Стає відомо, що першими військовими операціями керував Петро Скаржинський та встановлені самі операції в яких бужі приймали участь та які звикли вважати лише російською військовою звитягою.

3) Період війни з Наполеоном Бонапартом хоча і був достатньо висвітлений, завдяки енциклопедичним виданням, літературі, наративним джерелам тощо, все одно був висвітлений доволі стисло. Дослідивши хронологію воєнної компанії періоду 1813-1814 року ми переконуємось в героїчній ролі Бузьких козацьких полків, які прийняли участь в авангарді Російської імператорської армії та прийняли участь у найвідоміших битвах того часу.

4) Створення військових поселень в Україні у першій половині XIX ст. стало однією з найбільших реформ російського імператора Олександра I і було зумовлено економічними й соціально-політичними чинниками розвитку Російської імперії, а також низкою військовостратегічних завдань, але не всі

вони мали позитивні відбитки на нашій історії. Зросійщення, покріпачення та скасування козацького стану спричинили тривалі повстання.

Після придушення повстання Бузькі козацькі полки перетворюються в уланські полки.

Таким чином, автор приходять до висновків, що Бузькі уланські полки є прямими нащадками Бузького козацького війська, старшинство від яких буде закріплено документально та на знаках відмінностей. Бузькі уланські полки, як нащадки козацьких полків, пройдуть свій бойовий шлях аж до 1918 р., а деякі з його підрозділів продовжать свою військову звитягу і в 1919-1920 рр. Тож білі плями історії Українського війська у вищезазначені періоди, потрохи відчиняють свої завіси і для сучасної історії важливо сприймати ці формації крізь історичну призму української історії, нехай і в іншій державній формі.

АНОТАЦІЯ

Зелінський І. В. Історія Бузького козацького війська 1785-1918 рр.

У дипломній роботі досліджується створення та діяльність Бузького козацького війська упродовж 1785–1918 рр. Основну увагу зосереджено на діяльності військових компаній, в яких військо приймало участь. Встановлено, що Бузьке козацьке військо, указ про заснування якого датовано 1785 р. приймало участь у всіх бойових діях Російської імперії до моменту його ліквідації у 1817 р. Доведено, що етнічний склад бузького козацького війська в основному складали етнічні українці з Нововербованого полку, колишні запорожці та вихідці з «польської України». З'ясовано, що Бузьке козацьке військо було переведено у стан уланських полків, які комплектували з Бузьких козаків та Українського козацького полку, що пройшли російсько-турецьку війну 1806-1812 рр. та війну проти Наполеона Бонапарта 1812-1814 рр. Доведено, що Бузькі уланські полки були прямими нащадками Бузьких козацьких полків і отримали старшинство від відповідних військових формацій, затверджені документами та відображені на знаках відмінностей. Установлено, що з 1830 р. чотири Бузькі уланські полки отримали такі назви: I-Бузький уланський полк, II-й Одеський уланський полк, III-й Вознесенський уланський полк, IV-й Ольвіопольський уланський полк. Під такими назвами, але з іншою нумерацією, нащадки Бузьких козацьких полків, пройшли шлях до 1918 р., де були українізовані та нетривалий час продовжили служити Українській державі. Автор прийшов до висновку, що Бузьке козацьке військо, є частиною історії військових формувань України, які варто сприймати крізь призму саме українського історизму військових формацій під владою Російської імперії.

Ключові слова: Південь України, козацтво, улани, Бузьке козацьке військо, Бузький козацький полк, Бузький уланський полк, російсько-турецькі війни, російсько-французька війна 1812 р., Перша світова війна.